ДОПОВІДІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ НАУК
УКРАЇНИ

10 • 2013

ІНФОРМАТИКА ТА КІБЕРНЕТИКА

УДК 519.21

Я. І. Єлейко, К. В. Косаревич

Одна некласична модель кількісної конкуренції на ринку в умовах двосторонньої невизначеності

(Представлено академіком НАН України І. М. Коваленком)

Запропоновано модель конкурентної поведінки виробників з випадковими випусками при умові різнорідного характеру впливу невизначеності. Введено поняття двосторонньої невизначеності. Виділено клас розподілів випадкового випуску одного виробника, який гарантує існування та єдиність ситуації рівноваги при двосторонній невизначеності в побудованій моделі.

Прийняття управлінських рішень супроводжується відсутністю точної, достовірної інформації, що створює ситуацію невизначеності [1]. Зокрема, дослідженню конкурентної поведінки виробників на ринку та пошуку ситуацій рівноваги при повній або частковій інформаційній невизначеності присвячено чимало фундаментальних робіт [2, 3]. Проте випадковий характер обставин, які обумовлюють невизначеність ситуації і призводять при кількісній конкуренції до випадкових випусків, необов'язково є однорідним для різних виробників. Саме тому при дослідженні вибору гравцями їх стратегій важливим є врахування власне характеру невизначеності. В зв'язку з цим у даній роботі розглядається некласична модель конкуренції виробників з призначенням випадкових випусків за умови різнорідної природи невизначеності.

Галузь економіки формують n фірм-виробників однорідної продукції з об'ємами випусків q_i, $i = 1, \ldots, n$. Галузевий попит на товар задається однозначною функцією попиту $D\colon \mathbb{R}_+ \to \mathbb{R}_+$. Рішення про обсяг випуску приймається до того, як стане відомою ринкова ціна. Нехай $q = (q_i, i \in I)$ — вектор випуску товару. Ціна на ринку встановлюється таким чином, щоб фактична пропозиція товару $\sum\limits_{i\in I} q_i$ відповідала попиту на нього, тобто $p(q) = D^{-1}\Big(\sum\limits_{i\in I} q_i\Big)$. Нехай існує обсяг випуску $\overline{q}$ такий, що $p(q) = 0$, $\forall\, q \geqslant \overline{q}$, а функція $p(q)$ спадна, увігнута $\forall\, q \in (0, \overline{q})$, $p(q) > 0$, $p'(q) < 0$, $p''(q) < 0$, $\forall\, q \geqslant 0$.

"Сильна" невизначеність. Нехай випуск q_1 фірми 1 є випадковою величиною з деяким абсолютно неперервним розподілом на $[\gamma_0, \gamma]$, де $[\gamma_0, \gamma]$ — відрізок з нефіксованою верхньою межею, $\gamma_0 = \mathrm{const}$, γ набуває значень з множини $[\gamma^{(1)}, \gamma^{(2)}]$, $\gamma^{(2)} > \gamma^{(1)} > \gamma_0$. Поведінка фірми 1 орієнтована на пошук стратегії Eq_1, яка максимізує сподіване значення

прибутку $\Pi_1(q) = q_1 D^{-1}\Big(\sum\limits_{i\in I} q_i\Big) - cq_1$, де c — витрати на виготовлення одиниці продукції, $c = \text{const}$. При нефіксованому γ $Eq_1 \colon [\gamma^{(1)}, \gamma^{(2)}] \to S_1$, $S_1 \subseteq [\gamma_0, \gamma]$, тобто стратегія Eq_1 фірми 1 є функцією, що набуває значень з деякої компактної множини, $E(\cdot)$ — оператор математичного сподівання. Таким чином, фірма 1 розв'язує задачу максимізації $E\Pi_1(Eq_1) = E\Big(q_1 D^{-1}\Big(\sum\limits_{i\in I} q_i\Big)\Big) - E(cq_1)$ на множині S_1 всеможливих значень функції $Eq_1(\gamma)$. Надалі будемо говорити, що фірма 1 приймає рішення в умовах "сильної" невизначеності.

"Слабка" невизначеність. Решта учасників ринку визначаються з цільовим обсягом продукції q_i^0, $i = 2,\ldots,n$, причому $c_i^1 q_i^0$ — витрати на закупівлю матеріалів або засобів для виготовлення запланованого обсягу. Однак протягом виробничого процесу під впливом випадкової природи середовища, в якому фірми приймають рішення, цільовий обсяг випуску q_i^0 кожного i-го учасника ринку корегується деякими випадковими величинами η_i, $i = 2,\ldots,n$, зі сталими середнім та дисперсією, $E\eta_i = \mu_i > 0$ та $D\eta_i = \sigma^2$, $i = 2,\ldots,n$, відповідно. Таким чином, відбувається відхилення виробників $2,\ldots,n$ від запланованого обсягу випуску q_i^0 до фактичного випадкового $q_i = \eta_i q_i^0$ з витратами $c_i^2 q_i$ на виготовлення останнього. Не зменшуючи загальності, вважатимемо, що фірми $2,\ldots,n$ мають однакові закупівельні спроможності, тобто $c_i^1 = c_1$, $c_i^2 = c_2$, $i = 2,\ldots,n$. Поведінка фірм $2,\ldots,n$ визначається призначенням рівня цільового випуску $q_i^0 > 0$ такого, що максимізує сподіване значення прибутку $\Pi_i(q) = q_i D^{-1}\Big(\sum\limits_{i\in I} q_i\Big) - c_1 q_i^0 - c_2 q_i$ на множині S_i, $i = 2,\ldots,n$, можливих стратегій. Отже, метою виробників $2,\ldots,n$ є максимізація функції $E\Pi_i(q) = E\Big(q_i D^{-1}\Big(\sum\limits_{i\in I} q_i\Big)\Big) - E(c_1 q_i^0 + c_2 q_i)$ за $q_i^0 \in S_i$. Умови, в яких функціонують фірми $2,\ldots,n$, називатимемо умовами "слабкої" невизначеності.

У запропонованій моделі випуски всіх виробників є випадковими, проте вплив невизначеності на прийняття рішень фірмами $2,\ldots,n$ водночас добре описується випадковою величиною зі сталим середнім, а отже, поведінку фірм $2,\ldots,n$ можна вважати менш невизначеною. Надалі досліджуватимемо двосторонню невизначеність, при якій фірма 1 знаходиться в умовах сильної невизначеності, а фірми $2,\ldots,n$ — в умовах слабкої невизначеності.

Припущення 1. Фірми $1,\ldots,n$ взаємодіють в умовах двосторонньої невизначеності.

Припущення 2. $\exists\, \widetilde{q}_j^0 > 0\ \forall\, q_j^0 > \widetilde{q}_j^0\ E\Big[D^{-1}\Big(q_1 + \sum\limits_{j=2}^{n} \widetilde{q}_j^0 \eta_j\Big)\Big] = 0$, $\forall\, q_1 \in [\gamma_0, \gamma]$, $\forall\, j = 2,\ldots,n$.

Описану економічну ситуацію, що відображає конкурентну взаємодію виробників при двосторонній невизначеності, розглядатимемо як гру

$$G = (I, \{S_i\}_{i\in I}, \{E\Pi_i(q)\}, i \in I), \tag{1}$$

де $I = \{1,\ldots,n\}$ — множина гравців (виробників товару); $S_1 \subseteq [\gamma_0, \gamma]$ — множина допустимих стратегій першого гравця (сподіваних випусків фірми 1); $S_j = [0, \widetilde{q}_j^0]$ — множина допустимих стратегій гравця j, $j = 2,\ldots,n$ (цільових обсягів випуску); $E\Pi_i(q)$ — значення сподіваного виграшу (сподіваного прибутку) гравця $i \in I$.

Фірма 1 максимізує сподіване значення свого прибутку при фіксованих рівнях випусків решти виробників, тобто розв'язує задачу

$$\max_{Eq_1 \in S_1} E\Pi_1(Eq_1, (q_{-1}^0)^*), \tag{2}$$

де q_{-1}^0 — стратегії фірм $2,\ldots,n$.

В той самий час виробник i розв'язує задачу

$$\max_{q_i^0 \in S_i} E\Pi_i((Eq_1)^*, q_i^0, (q_{-i}^0)^*), \qquad i = 2, \ldots, n, \tag{3}$$

де через q_{-i}^0 позначатимемо рішення решти фірм, відмінних від першої та i-ї. Якщо $(q_i^0)^*$ є розв'язком даної задачі, то сподіваний обсяг випуску фірм $2, \ldots, n$ дорівнює $(Eq_i)^* = (q_i^0)^* \mu_i$.

Означення. Рівновагою за Нешом в умовах двосторонньої невизначеності для гри (1) будемо називати набір $((Eq_1)^{NE}, (q_{-1}^0)^{NE})$ сподіваного випуску фірми 1 та цільових випусків фірм $2, \ldots, n$ такий, що

$$E\Pi_1((Eq_1)^{NE}, (q_{-1}^0)^{NE}) \geqslant E\Pi_1(Eq_1, (q_{-1}^0)^{NE}), \qquad \forall\, Eq_1 \in S_1; \tag{4}$$

$$\begin{aligned} &E\Pi_i((Eq_1)^{NE}, (q_i^0)^{NE}, (q_{-i}^0)^{NE}) \geqslant E\Pi_i((Eq_1)^{NE}, q_i^0, (q_{-i}^0)^{NE}),\\ &\forall\, q_i^0 \in S_i, \qquad i = 2, \ldots, n. \end{aligned} \tag{5}$$

Припущення 3. Профіль стратегій $((Eq_1)^{NE}, (q_{-1}^0)^{NE})$ є внутрішньою точкою множини $S = \prod_{i \in I} S_i$.

Методи розв'язування задачі істотно залежать від виду функції оберненого попиту.

Припущення 4. Нехай функція оберненого попиту на продукт задається $p(q) = D^{-1}\left(\sum_{i \in I} q_i\right) = a - b\sum_{i \in I} q_i$, де p — додатна ціна продукту; $\sum_{i \in I} q_i$ — його обсяг, випущений (і проданий фірмами); $a > 0$ — потенціал ринку; $b > 0$ — показник еластичності попиту на ринку.

Таким чином, очікувані прибутки фірми 1 та фірм $2, \ldots, n$ відповідно становлять

$$E\Pi_1 = E\left(\left(a - b\left(q_1 + \sum_{s=2}^{n} \eta_s q_s^0\right)\right) q_1 - c q_1\right),$$

$$E\Pi_i = E\left(\left(a - b\left(q_1 + \sum_{s=2}^{n} \eta_s q_s^0\right)\right) \eta_i q_i^0 - (c_1 + c_2\eta_i) q_i^0\right), \qquad i = 2, \ldots, n.$$

Припущення 5. Випадкові величини q_i, $i = 1, \ldots, n$, — попарно незалежні.

Згідно з припущенням 5, відповідні сподівані прибутки набудуть вигляду

$$E\Pi_1 = (a - c)Eq_1 - bEq_1^2 - bEq_1 \sum_{s=2}^{n} q_s^0 E(\eta_s), \tag{6}$$

$$\begin{aligned} E\Pi_i = (a - c_2) q_i^0 E(\eta_i) - c_1 q_i^0 - bE(\eta_i q_i^0)^2 - bEq_1 E(\eta_i q_i^0) - bE(\eta_i q_i^0) \sum_{\substack{s=2\\ s \neq i}}^{n} q_s^0 E(\eta_s),\\ i = 2, \ldots, n. \end{aligned} \tag{7}$$

Теорема. *Нехай розподіл випадкового випуску q_1 фірми 1 на відрізку $[\gamma_0, \gamma]$ з нефіксованою верхньою межею такий, що $Eq_1^2 \colon [\gamma^{(1)}, \gamma^{(2)}] \to S_1'$ належить класу квадратичних, двічі неперервно-диференційовних за змінною Eq_1 функцій. Тоді в межах припущень 1–5 для гри (2) існує єдина рівновага за Нешом в умовах двосторонньої невизначеності.*

Дійсно, нехай $Eq_1^2 = k_1(Eq_1)^2 + k_2 Eq_1 + k_3$, де $k_1 > 0$, k_2, k_3 — довільні константи. Тоді функція сподіваного прибутку фірми 1, визначена в (6), є увігнутою за всіма значеннями функції $Eq_1(\gamma)$, а отже, умовами оптимальності для задачі (2) є

$$\left.\frac{\partial(E\Pi_1(Eq_1, (q_{-1}^0)^*))}{\partial(Eq_1)}\right|_{Eq_1=(Eq_1)^*} = 0.$$

Водночас фірма i розв'язує задачу максимізації ввігнутої функції свого сподіваного прибутку. Умови оптимальності для задачі (3) мають вигляд

$$\left.\frac{\partial(E\Pi_i((Eq_1)^*, q_i^0, (q_{-i}^0)^*))}{\partial(q_i^0)}\right|_{q_i^0=(q_i^0)^*} = 0.$$

Враховуючи (6), (7), отримуємо систему рівнянь

$$\begin{cases} a - c - b\left.\dfrac{\partial(Eq_1^2)}{\partial(Eq_1)}\right|_{Eq_1=(Eq_1)^*} - b\displaystyle\sum_{s=2}^{n}(q_s^0)^* E(\eta_s) = 0; \\ (a - c_2)E\eta_i - c_1 - 2b(q_i^0)^* E\eta_i - bEq_1 E\eta_i - bE\eta_i \displaystyle\sum_{\substack{s=2\\ s\neq i}}^{n}(q_s^0)^* E(\eta_s) = 0, \quad i = 2, \ldots, n. \end{cases} \tag{8}$$

Внаслідок того, що Eq_1^2 належить класу квадратичних функцій, система (8) матиме вигляд

$$\begin{cases} a - c - 2bk_1(Eq_1)^* + k_2 - b\displaystyle\sum_{s=2}^{n}(q_s^0)^* \mu_s = 0; \\ (a - c_2)\mu_i - c_1 - 2b\mu_i(q_i^0)^* - b\mu_i(Eq_1)^* - b\mu_i \displaystyle\sum_{\substack{s=2\\ s\neq i}}^{n}(q_s^0)^* \mu_s = 0, \qquad i = 2, \ldots, n. \end{cases} \tag{9}$$

Система лінійних рівнянь (9) має єдиний розв'язок $((Eq_1)^*, (q_{-1}^0)^*)$, що для конкурентної гри (1) є рівновагою за Нешом в умовах двосторонньої невизначеності.

1. *Ларичев О. И.* Теория и методы принятия решений. – Москва: Логос, 2000. – 296 с.
2. *Мулен Э.* Теория игр с примерами из математической экономики. – Москва: Мир, 1985. – 200 с.
3. *Фон Нейман Дж., Моргенштерн Э.* Теория игр и экономическое поведение. – Москва: Наука, 1970. – 708 с.

Львівський національний університет ім. Івана Франка

Надійшло до редакції 22.01.2013

Я. И. Елейко, Е. В. Косаревич

Одна неклассическая модель количественной конкуренции на рынке в условиях двусторонней неопределенности

Предложена модель конкурентного поведения производителей со случайными выпусками при условии разнородного характера влияния неопределенности. Введено понятие двусторонней неопределенности. Выделен класс распределений случайного выпуска одного производителя, который гарантирует существование и единственность ситуации равновесия при двусторонней неопределенности в построенной модели.

Ya. I. Yelejko, K. V. Kosarevych

One nonclassical model of quantitative competition on a market under two-sided uncertainty

A model of the competitive behavior of producers with random production quantities under conditions of the heterogeneous nature of the effect of uncertainty is proposed. The concept of two-sided uncertainty is introduced. The class of distributions of a random quantity of manufacturer's production, which guarantees the existence and uniqueness of equilibria under the two-sided uncertainty in the model, is separated.